

Aj deti so zdravotným postihnutím majú právo na inkluzívne vzdelávanie

Katarína Medľová

Centrum pre výskum etnicity a kultúry

Najvyšší súd SR sa stal koncom minulého roka prvým súdom v strednej Európe, ktorý priznal právo dieťaťu so zdravotným postihnutím na vzdelávanie na bežnej základnej škole. Desaťročnej Ele s viacnásobným postihnutím priznal právo na inkluzívne vzdelávanie s využitím primeraných úprav v spádovej škole, ktorú jej rodičia oslovili. Po rozsudku týkajúceho sa školy v Šarišských Michal'anoch, kde súd rozhodol, že segregácia rómskych detí na základe etnicity je neprípustná, tak slovenský súd po prvý raz rozšíril neprípustnosť segregácie aj pre deti s postihnutím.

Príbeh Ely a jej rodiny

Ela, dievča s Downovým syndrómom a kompenzovanou poruchou sluchu a jej rodina bojovali o možnosť, aby mohla chodiť do bežnej základnej školy v Bratislave od roku 2012. Škola, do ktorej ju rodičia chceli zapísať, ju odmietla prijať na základe jej postihnutia, a to aj napriek tomu, že bola pre ňu spádovou. Vedenie školy argumentovalo, že nemajú dostatočné personálne a materiálno-technické podmienky.¹ Rodičia Ely sa rozhodli žalovať rozhodnutie riaditeľa školy a Miestneho úradu Bratislava-Rača, ktorý rozhodnutie školy potvrdil. Rodina pred Krajským súdom neuspela, avšak na konci septembra 2015 najvyšší súd zrušil všetky napadnuté rozhodnutia a rozhodol, že inkluzívne vzdelávanie s primeranou podporou by bolo v najlepšom záujme dieťaťa.²

Keďže tento prípad je významný nielen pre Elu a jej rodinu, ale aj pre tisíce ďalších detí so zdravotným postihnutím, ktoré sú vzdelávané segregovane v špeciálnych školách a triedach, alebo im segregácia hrozí do budúcnosti, v nasledujúcich riadkoch rozoberiem niektoré zaujímavé koncepty.

Právo dieťaťa s postihnutím byť vzdelávané v bežnej škole

Prípad malej Ely je jedným z mnohých ďalších, v ktorých sa rodičia snažia svojmu dieťaťu zabezpečiť čo najlepšie vzdelanie a majú záujem, aby chodilo do bežnej školy v blízkosti ich bydliska. Je zároveň zrejmé, že v súčasnej situácii a praxi špeciálne školy poskytujú často vyššiu kvalitu starostlivosti a odbornosti, vrátane dostupného odborného aj materiálno-technického vybavenia. Mnohí rodičia sa teda odôvodnene obávajú zapísať svoje dieťa do bežnej školy, buď z vyššie spomenutých dôvodov alebo z obavy, že ich dieťa bude šikanované, že jeho/jej výučbe nebude venovaná dostatočná pozornosť alebo že učiteľia, učiteľky či ostatní rodičia nebudú ochotní prijať dieťa do kolektívu.

Samotný najvyšší súd pritom neriešil existenciu špeciálnych škôl ako takých a ani priamo nevyslovil okamžitú potrebu tieto školy zrušiť. Na druhej strane však mnohí rodičia (ako aj rodičia Ely) majú záujem, aby ich dieťa špeciálnu školu alebo triedu nenavštevovalo. Z hľadiska praxe

a z hľadiska toho, ako bude vzdelávanie dieťaťa s postihnutím v konečnom dôsledku vyzerat' a aké k nemu bude mať podmienky na konkrétnej (bežnej alebo špeciálnej škole), je teda diskusia o najlepšom záujme dieťaťa v súčasnom nastavení slovenského školstva úplne legitímna.

V tomto kontexte je teda možno prezieravé, že sa súd priamo nezaoberal samotnou existenciou špeciálnych škôl. Z pohľadu medzinárodného práva je však ich existencia považovaná za segregáciu, pričom čl. 24 Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím (ďalej len "Dohovor")³ jasne priznáva právo ľudí s postihnutím na inkluzívne vzdelávanie na všetkých stupňoch v bežnom vzdelávacom prúde.

Samotný prípad sa však touto otázkou zaoberal z druhej strany – išlo o prípad, kedy rodičia chceli svoje dieťa vzdelávať v bežnej škole, ale tá im to odmietla. Rozsudok v tomto prípade znie jasne - škola nemá právo takéto dieťa odmietnuť len na základe jeho zdravotného postihnutia. Diskusia o špeciálnom prúde vzdelávania a prípadný strach alebo skepsa ohľadom jeho úplného zrušenia je pochopiteľná (táto otázka bola horúcou témou aj pri samotnom koncipovaní Dohovoru). Z pohľadu práv dieťaťa s postihnutím je však napriek tomu odpoveď jednoznačná: každé dieťa s postihnutím má na základe medzinárodného práva (ako bolo v tomto prípade aplikované aj slovenským Najvyšším súdom) právo na inkluzívne vzdelávanie na bežnej škole spolu s ostatnými deťmi a zároveň právo na zaistenie primeraných úprav.

Čo však takéto primerané úpravy znamenajú a ako bol tento koncept využitý v našom prípade?

Koncept primeraných úprav

Koncept primeraných úprav je v slovenskom právnom poriadku pomerne novým pojmom. Na základe Dohovoru ho definujeme nasledovne:

"Primerané úpravy sú nevyhnutné a adekvátne zmeny a prispôsobenie, ktoré nepredstavujú neúmerne alebo nadmerné zaťaženie a ktoré sa robia, ak si to vyžaduje konkrétny prípad, s cieľom zabezpečiť osobám so zdravotným postihnutím využívanie alebo uplatňovanie všetkých ľudských práv a základných slobôd na rovnakom základe s ostatnými."⁴

V praktickom ponímaní to teda môže zahŕňať odstránenie fyzických bariér (postavenie rampy, úprava triedy) alebo "nefyzických" bariér (individuálny študijný plán, flexibilné usporiadanie hodiny, asistent/ka, špecializovaný personál, kompenzačné a špeciálne učebné pomôcky, upravené testy a predlohy na učenie, hodnotenie, čas na prípravu a vypracovanie úloh a pod.) - všetko na základe individuálnych a špecifických potrieb študentov a študentiek. Keďže deti s postihnutím môžu mať rôzne požiadavky a potreby, a tieto sa môžu meniť aj v čase, nie je možné vytvoriť zoznam primeraných úprav, ktorý by mala škola poskytnúť.

V súčasnosti teda nie je reálne očakávať, že škola bude mať vždy preventívne k dispozícii personálne zabezpečenie a bude upravená tak, že môže bez problémov prijať každého žiaka s postihnutím. To však ani nie je potrebné. V praxi býva totiž takáto nepripravenosť školy častou argumentáciou, prečo škola nemôže dieťa prijať. Bez reálneho zhodnotenia možností však nie je správna a ani dostatočná:

"Vzhľadom na definíciu primeraných úprav podľa Dohovoru (článok 2), ktoré predstavujú 'nevyhnutné a adekvátne zmeny a prispôsobenie', nemožno za ne automaticky považovať všetky všeobecné požiadavky na personálne zabezpečenie (potreba psychológa, špeciálneho pedagóga, logopéda) bez ich konkretizácie na každý jednotlivý prípad."⁵

V prípade Ely základná škola argumentovala nemožnosťou prijať a zaplatiť špecializovaný personál, ako ho upravuje štátny vzdelávací program ISCED 1 (asistent učiteľa, asistent vychovávateľa, logopéd, špeciálny pedagóg, psychológ), ktorý na bežnej škole nie je potrebný. Škola teda argumentovala, že pre Elu by bolo vhodnejšie, aby chodila na špeciálnu školu. Ela však prijatie takýchto primeraných úprav ani nepotrebovala - požadovala (na základe vyjadrení Centra pedagogicko-psychologického poradenstva a Detského centra Výskumného ústavu detskej psychológie a patopsychológie) ako kľúčovú podporu asistenta učiteľa a individuálny plán v predmetoch, kde je to potrebné, k čomu škola zabezpečené podmienky mala. Potrebnú podporu iných špecialistov zabezpečovali rodičia externe.⁶ Na základe názoru súdu v konečnom dôsledku teda škola "zarúbala cestu" akejkol'vek možnosti inkluzívneho vzdelávania dieťaťa s postihnutím, keďže nesprávne predpokladala nutné excesívne úpravy:

*"Je v rozpore s Dohovorom žalobkyni určiť opatrenia, ktoré prekračujú nevyhnutnú mieru, a teda v konečnom dôsledku tieto opatrenia vedú k diskriminácii žalobkyne z dôvodu zdravotného postihnutia a v podstate robí začlenenie žalobkyne do bežnej triedy základnej školy nedostupným."*⁷

Ku konceptu primeraných úprav je potrebné na záver dodať, že aj ich odmietnutie pre žiaka s postihnutím sa považuje za diskrimináciu (Dohovor, čl.2, implicitne aj antidiskriminačný zákon⁸). Dôkazné bremeno pritom spočíva na škole, ktorá má dokázať, že požadované úpravy pre žiaka/žiačku sú neprimerané. V tomto prípade však škola a miestny úrad v Rači o nich ani len neuvažovali:

*"Treba preto prisvedčiť žalobkyni, že ani správne orgány a ani krajský súd konkrétne vo svojich rozhodnutiach neuviedli, v čom by malo spočívať neúmerné alebo nadmerné zaťaženie pre realizáciu primeraných úprav, keď správne orgány o také opatrenia v dostatočnom rozsahu ani nevynaložili úsilie (čl. 2 Dohovoru)."*⁹

Správne orgány teda neprejavili záujem situáciu dieťaťa riešiť možnými dostupnými prostriedkami. Častou argumentáciou pritom býva, že je to vlastne v jeho/jej najlepšom záujme.

Najlepší záujem dieťaťa

Pri akomkoľvek rozhodovaní, ktoré sa týka dieťaťa je prvoradým hľadiskom jej/jeho najlepší záujem (Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím - čl. 7/2, Dohovor o právach dieťaťa, čl. 3). V prípade Ely súd konštatoval, že napriek tomu, že najlepší záujem dieťaťa je prvoradý, nebol pri rozhodovaní o jej žiadosti o inkluzívne vzdelávanie v bežnej škole dostatočne zistený a zhodnotený.¹⁰ Súd v súvislosti s najlepším záujmom dieťaťa ešte opätovne pripomenul dôležitosť a úžitok inkluzívneho vzdelávania pre všetky deti v triede:

*"Zo správy Centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie z 28.11.2012 vyplýva, že prítomnosť detí s akýmkoľvek postihom v kolektíve zdravých detí je **vzájomne obohacujúce pre obe strany**. Deti sa naučia empatii a prijímaniu odlišností. Žalobkyni takáto možnosť poskytne nové vzorce správania a umožní kvalitnejší rozvoj mentálnych schopností."*¹¹

Praktické dosahy súdneho prípadu

Súdny prípad malej Ely môže mať pre budúcnosť mnoho významných dôsledkov. V prvom rade najvyšší súd dôsledne rieši postavenie Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím v slovenskom právnom poriadku a uznáva, že **právo na inkluzívne vzdelávanie** podľa tohto Dohovoru je **nadradené a má vyššiu právnu silu ako slovenský školský zákon** a všetky orgány sú ním pri svojej činnosti viazané.¹²

Ako komentoval právnik zastupujúci Elu a jej rodinu, Maroš Matiaško, *"rozsudok môže napomôcť aj systémovým zmenám, pretože Najvyšší súd zdôraznil význam čl. 24 Dohovoru, ktorý skutočne predpokladá zmenu vzdelávania detí so zdravotným postihnutím, (...), zároveň môže posilniť rodičov v tom, aby vyžadovali primerané úpravy pri vzdelávaní svojich detí, a to nie nutne súdnou cestou, ale aj napríklad v prípade, ak sa obrátia na školskú inšpekciu, ktorá taktiež vo svojej práci musí rozhodnutie Najvyššieho súdu rešpektovať a vychádzať z neho."*¹³

Napriek tomu, že súd priamo neriešil samotnú existenciu špeciálnych škôl, implicitne zdôraznil, že všetky deti majú právo na inkluzívne vzdelávanie a viac detí so zdravotným postihnutím by sa malo vzdelávať na bežných školách.¹⁴ Ako dodáva právnik Matiaško, znižovanie kapacít na špeciálnych školách vôbec neznamená znižovanie kapacít špeciálno-pedagogických odborníkov, ale transformáciu spôsobu poskytovania podpory na bežných základných školách: *"V konečnom dôsledku si myslím, že aj zníženie počtu špeciálnych škôl a investície do inkluzívneho vzdelávania výrazne posilnia počet a odbornosť specialistov na vzdelávanie detí so zdravotným postihnutím."*¹⁵

Transformácia školstva smerom k inkluzívnemu vzdelávaniu je nepochybne náročná a dlhodobá. Je dôležité, aby bola vykonávaná zodpovedne a odborne. Napokon, ak má byť dieťa so zdravotným postihnutím začlenené do kolektívu bežnej triedy iba formálne, nejedná sa o inklúziu a v konečnom dôsledku môže dieťaťu ublížiť. Najnovší súdny prípad dáva však rodičom do rúk ďalšie silné možnosti, ako zabezpečiť vzdelávanie svojho dieťaťa s využitím primeraných úprav. Môže pomôcť vytvoriť tlak na transformáciu vzdelávania detí s postihnutím a postupne zvyšovať počet žiakov so špecifickými potrebami v bežnom školskom prúde.

¹ Najvyšší súd Slovenskej republiky, rozsudok zo dňa 24. 9. 2015, 7Sžo/83/2014, s. 6, dostupné na:

http://www.supcourt.gov.sk/data/att/47341_subor.pdf

² Matiaško, AK (2015). "Slovenský Najvyšší súd rozhodol, že deti so zdravotným postihnutím majú právo na inkluzívne vzdelávanie." Dostupné na: <http://akmatiasko.eu/slovensky-najvyssi-sud-rozhodol-ze-deti-so-zdravotnym-postihnutim-maju-pravo-na-inkluzivne-vzdelavanie/>

³ Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím, dostupný na: <http://www.snslp.sk/CCMS/files/dohovor2.pdf>

⁴ Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím, čl. 2

⁵ *Supra* poznámka č. 1, s. 13

⁶ *Supra* poznámka č. 1, s. 5, s. 7

⁷ *Supra* poznámka č. 1, s. 13

⁸ Čl. 7 antidiskriminačného zákona upravuje opatrenia vo vzťahu k osobám s postihnutím v pracovnoprávných vzťahoch, implicitne však aj v ostatných oblastiach pokrytých antidiskriminačným zákonom, vrátane vzdelávania, viď Debrecéniová, J., Dlužoňová, S. (2013). *Report on measures to combat discrimination*, Migration Policy Group, s. 65

⁹ *Supra* poznámka č. 1, s. 12

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*, zvýraznila autorka

¹² Matiaško, AK (2015). "Slovenský Najvyšší súd rozhodol, že deti so zdravotným postihnutím majú právo na inkluzívne vzdelávanie." Dostupné na: <http://akmatiasko.eu/slovensky-najvyssi-sud-rozhodol-ze-deti-so-zdravotnym-postihnutim-maju-pravo-na-inkluzivne-vzdelavanie/>

¹³ Osobná komunikácia, dňa 8.12.2015

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*